

Halichoerus grypus

gråsäl

Däggdjur

LIVSKRAFTIG (LC)

Klass Mammalia (däggdjur), Ordning Carnivora (rovdjur), Familj Phocidae (öronlösa sälar), *Halichoerus grypus* (O.Fabricius, 1791). Syn. *Halichoerus griseus* Nilsson, 1820, *Phoca grypus* O.Fabricius, 1791 och *Phoca halichoerus* Thienemann, 1824.

Beskrivning. Gråsälen är den största av Sveriges tre sälararter. En fullvuxen hane kan i enstaka fall väga upp till 300 kg, honan är betydligt mindre och väger som mest cirka 200 kg. Gråsäl särskiljs lättast från knobbsäl och vikare genom sin större storlek och genom huvudets form. Gråsäl har en mycket låg panna med ögon som ligger långt bakom nosen. Både knobbsäl och vikare har ett mer hundlikt utseende med en tydligt markerad panna. Gråsälens latinska namn återspeglar också deras huvudform; *Halichoerus grypus* kommer från grekiskans halios ”från havet”, khoiros ”gris” och grupos ”kroknäst” vilket kan översättas till kroknäst sjögris. I vissa delar av Kanada kallas gråsälen för horsehead ”hästhuvud”, återigen med anspelning på dess huvudform. Pälsfärgen hos gråsäl är mycket variabel, vissa djur är nästan svarta, andra bruna eller silverfärgade. Buken är oftast ljusare än ryggen men variationer förekommer. Hannar är vanligtvis mörkare än honor och äldre hannar har en tydligt krökt nos och ett kraftigare axel- och skulderparti.

Utbredning och status. Gråsälen förekommer i Norra Atlanten och i Östersjön och utbredningen är uppdelad i tre huvudområden: Västra Atlanten från Labrador till New England med tyngdpunkten i Kanada kring Sable Island och St. Lawrence bukten (minst 150 000 djur), Östra Atlanten från Island, Norge och Kolahalvön till Brittiska öarna och Holland med sitt centrum runt de Brittiska öarna (130-140 000 djur), samt Östersjön med cirka 12 000 djur. Sammantaget ger det en världspopulation på cirka 300 000 djur. Bestånden är relativt väl avgränsade från varandra, men inga underarter eller raser förekommer. Samtliga gråsälsbestånd har påverkats kraftigt av människan genom århundradena främst genom jakt men flera av bestånden har också drabbats av miljögifter, främst Östersjöbeståndet. Östersjöbeståndet uppskattades år 1906 till 88 000-100 000 individer. En hård jakt och senare stora problem med miljögifter reducerade beståndet till 3 000-4 000 djur i mitten av 1970-talet. Gråsälens utbredning i Östersjön har också förändrats. I början av 1900-talet var gråsälen vanlig i hela Östersjöområdet, men numera saknas fasta gråsälstillhåll i både Lettland, Litauen, Polen och Tyskland. Idag finns centrum av populationen kring Stockholms skärgård och Åland, men det finns betydligt fler sälar i Bottenhavet och Bottenviken än kring sydkusten. Gråsälslokaler finns dock från Falsterbonäset i Skåne till Haparanda i Norrbotten. Ett litet antal (något eller några tiotal) återfinns också längs den svenska västkusten. Under pälsbytet i maj-juni samlas gråsälen i grupper på ett 30-tal större sällokaler. Antalet sälar på dessa lokaler varierar från mindre än 10 till mer än 1 000 djur. Eftersom en stor andel av beståndet ligger uppe under pälsbytet har inventeringar (räkningar) under denna period använts för att beskriva beståndsutvecklingen sedan mitten av 1970-talet. Dessa siffror antyder att det svenska beståndet som helhet minskade fram till mitten av 1980-talet. Därefter har beståndet nästan tredubblats, men ökningstakten har varit mindre i södra Östersjön än i Bottniska viken. En viss osäkerhet råder dock om hur rättvisande inventeringssiffrorna är för inledningen av perioden på grund av misstankar om eventuellt ändrat beteende hos djuren när jakten upphörde. Inventering av antalet sälar under pälsbytet ger data om trender i beståndsutvecklingen, men är mindre lämpade för uppskattningar av verklig populationsstorlek. Därför genomfördes under åren 1995-2000 ett projekt vid Naturhistoriska Riksmuseet som med hjälp av fotoidentifikation uppskattade beståndsstorleken med fångst- och återfångstmetodik. Denna studie uppskattar antalet gråsäl i Östersjön till cirka 12 000. Gråsäl känner inga nationsgränser och många sällokaler återfinns i gränsområdet mellan Sverige och Finland, därför blir det inte helt korrekt att prata om storleken på det ”svenska” gråsälsbeståndet. Dock antyder resultat från inventeringsarbetet att periodvis kan nära hälften av Östersjöns gråsäl återfinnas i svenska farvatten.

Ekologi. Gråsälen äter huvudsakligen fisk även om unga gråsälar också äter kräftdjur och mollusker (musslor, snäckor). Gråsälen är inte specialiserad i sitt födoval utan äter mest stimfisk och bottenlevande fisk som strömming, tånglake och flundror men även lax, sik och torsk m.fl. I en kanadensisk studie uppskattades medelstorleken på bytet till cirka 18 cm. I genomsnitt konsumerar en gråsäl föda motsvarande 2-3% av sin kroppsvikt dagligen, dock varierar intaget med födans näringsinnehåll. Gråsälar äter inte nödvändigtvis varje dag och därför kan födointaget vissa dagar vara betydligt högre - en skotsk gråsäl sköts till exempel med mer än 10 kilo fisk i magen. Vuxna gråsälar kan också fasta under långa perioder (5-6 veckor) i samband reproduktionen och under pälsbytet. I Östersjön föder gråsälshonan en unge (kut) i månadskiftet februari-mars. Många gråsälskutar föds på isen i Bottenviken, Norra Kvarnen eller Finska viken, men en stor andel kutar föds också på land i Stockholms skärgård, på Åland eller i Estland. Gråsälarna på västkusten har observerats med kutar både under vårvintern och på hösten. De sälar som kutar på hösten skulle därför kunna förmodas härstamma från den västatlantiska populationen som också föder sina kutar på hösten. I Östersjön väger gråsälskutarna cirka 12 kg vid födseln (8-16 kg) och längden är vanligtvis knappt en meter. I Kanada och Storbritannien är hankutar vanligtvis något tyngre än honkutar både vid födsel och vid avvänjning. Kutarna föds med en vit embryonpäl som tappas i slutet av digivningsperioden och den vita pälsen gör kutarna väl kamouflerade på isen. Gråsälskuten diar i knappt tre veckor och ökar i vikt till cirka 40-50 kg, en viktökning på i många fall mer än 30 kg på några veckor. Detta är möjligt genom att mjölken är mycket energirik. Fetthalten ökar från cirka 40% i inledning av digivningen till cirka 60% i slutet. En sådan massiv investering i avkomman är kostsam för honan och under digivningsperioden tappar hon upp mot 40% av sin egen vikt. Efter parningen i slutet av digivningsperioden lämnar mamman kuten för att ge sig ut till havs för att fylla på sitt eget energiförråd. Detta betyder att kuten måste lära sig att söka föda på egen hand och därför är dödligheten bland gråsälskutar mycket hög under det första året, bara fram till avvänjning är den i många fall upp mot 30-35%. Dock varierar dödligheten kraftigt mellan olika kolonier och tycks vara lägst på isen. De kutar som föds på isen utsätts dessvärre för stora risker i samband med islossningen och dödligheten kan vara stor innan isen går upp och de kan söka sig mot sommarens sältillhåll vid kusterna. Dödligheten fram till vuxen ålder är mycket svår att uppskatta men unga sälar är markant överrepresenterade bland de sälar som drunknar i fiskeredskap. Honorna blir köns mogna vid 3-5 års ålder och hannarna något senare, vid 4-8 års ålder. Det är emellertid ovanligt att en gråsälshane når framgång bland honorna så tidigt. Gråsälar är långlivade. En hona i Skottland blev 46 år och den äldsta hanen man känner till blev också över 40 år. I naturen blir sälar sällan fullt så gamla, t.ex. visar tillgängligt material vid Naturhistoriska Riksmuseet att gråsälshannar mycket sällan blir över 30 år.

Hot. Gråsälen har jagats mycket länge. Från arkeologiska utgrävningar vet vi att redan de första människorna som bosatte sig längs våra kuster utnyttjade sälar och andra marina däggdjur som en resurs. Jakten efter gråsäl har åtminstone i modern tid haft en reglerande effekt, särskilt vintrar när ett stort antal kutar kunde skjutas. Vintern 1913 dödades exempelvis mer än 10 000 kutar i Östersjön. Den allmänna jakten avskaffades 1974 och skyddsjakten för fiskare 1987. Jaktstoppet i kombination med förbud mot användning av PCB och DDT, som kraftigt försämrat gråsälarnas reproduktionsförmåga ledde till en återhämtning hos populationen. Därför tillåts en begränsad jakt i Sverige sedan år 2000 och i Finland sedan 1997. Miljögifterna orsakade skador på sälarnas reproduktionsorgan. Många honor blev också sterila. Under en period uppvisade 30% av gråsälshonorna stenoser (förträngningar) och ocklusioner (totalförseglingar) av livmoderhornen. Medelålders och äldre honor drabbades också ofta av tumörer i livmodern. Andra skador orsakade av miljögifter är skador på binjurar, njurar, tarm, klor, hud och skelett. Idag har frekvensen av de flesta av skadorna i sjukdomskomplexet minskat betydligt i omfattning, men fortfarande är frekvensen högre i Östersjön än i de Atlantiska populationerna. Alarmerande är dock att frekvensen av tarmsår stadigt ökat bland gråsälarna sedan slutet av 1980-talet och idag är det den vanligaste dödsorsaken efter drunkning i fiskeredskap. Tarmsåren orsakas av parasiter (hakmask)

som penetrerar tarmen och orsakar bukhinneinflammation. Tarmparasiter är inget ovanligt bland vilda djur men att det får så allvarliga konsekvenser är sällsynt. Orsaken är fortfarande inte riktigt kartlagd men tros ha samband med nedsatt immunförsvar hos sälarna vilket sannolikt orsakas av ett nytt ännu okänt miljögift. Nya gifter som kommer ut i miljön, vars effekter fortfarande är okända, kan utgöra ett allvarligt hot mot gråsälarna och många andra marina organismer även i framtiden. På kort sikt är bifångster av sälar i fiskeredskap det allvarligaste hotet mot gråsälarna. Drunkning i fiskeredskap är den vanligaste dödsorsaken bland gråsälarna idag och drabbar främst unga, oerfarna sälar. Omfattningen är svår att överblicka men som exempel kan nämnas att 1996 gjordes intervjuer av en större mängd fiskare som rapporterade 176 bifångster av gråsäl under året. Med detta som grund beräknades den totala bifångsten av gråsäl för samtliga fisken till minst 400 djur bara i Sverige. För Östersjön som helhet riskerar därför bifångsterna av gråsäl närma sig minst 1 000 (eller ca 8 %) djur per år. Detta överstiger markant de nya miljömålen om att senast år 2010 ska de årliga totala bifångsterna av marina däggdjur uppgå till maximalt 1 procent av respektive bestånd.

Åtgärder. Det är viktigt att fortsätta arbetet med övervakning av beståndsstatus och hälsotillstånd vilket också sker inom ramen för Naturvårdsverkets miljöövervakning. Det är också önskvärt med fortsatt skydd för gråsälarna i områden avsatta som sälskyddsområden. Även om arbetet med att stoppa utsläppen av PCB och DDT gett resultat i form av minskade halter i sälarna och deras bytesdjur är det viktigt att arbeta för än mer minskade utsläpp av föroreningar till Östersjön. För att få tillbaka gråsälarna i hela Östersjön är det bra om arbetet med utplantering av kutar till södra Östersjön fortsätter även i framtiden. För att kunna leva upp till de nya miljömålen om reducerade bifångster av marina däggdjur behöver arbetet med utveckling av sälsäkra redskap intensifieras. Det är viktigt att få fram redskap som både minskar risken för att sälarna bifångas i fiskeredskapen och samtidigt minskar sälens skadegörelse på fångst och redskap.

Övrigt. Utländska namn - NO: Havert, DK: Gråsæl, FI: Halli, GB: Grey Seal. Arten omfattas av EU's Habitatdirektiv appendix 2 vilket innebär att arten ska skyddas inom nätverket Natura 2000. Förvaltningen av gråsälsbeståndet i Östersjön har behandlats i Helcoms rekommendation 9:1 från 1988.

Litteratur

- Almkvist, L., Olsson, M. Och Söderberg, S. 1980. Sälar i Sverige. Svenska Naturskyddsföreningen, 80 sidor. Stockholm.
- Anonym. 2001. Nationell förvaltningsplan för gråsälsbeståndet i Östersjön. Naturvårdsverket. 83 sidor
- Anonym. 2002. Miljökvalitetsmål: Hav i balans samt levande kust och skärgård. <http://www.miljomal.nu>
- Bergman, A. 1999. Health condition of the Baltic grey seal (*Halichoerus grypus*) during two decades. Gynaecological health improvement but increased prevalence of colonic ulcers. *APMIS* 107: 270-282
- Bergman, A. 2001. Gråsälpopulationens hälsotillstånd. Bottniska viken 2000. Årsrapport från den marina miljöövervakningen. Umeå Marina Forskningscentrum. Pp. 22-23.
- Bergman, A. och Bäcklin, B.-M. 2000. Gråsälarnas hälsa - bättre men inte bra. Östersjö '99. Året som gått. Stockholms Marina Forskningscentrum. Pp. 10-14.
- Bonner, N. B. 1981, Grey Seal, *Halichoerus grypus*. In *Handbook of Marine Mammals. Volume 2 Seals*. (Eds. Ridgway, S. H and Harrison, R. J.) Academic Press, London
- Curry-Lindahl, K. 1970. Breeding biology of Baltic grey seals (*Halichoerus grypus*). *Der Zoologische Garten* 38: 16-29.
- Hiby, L., Lundberg, T., Karlsson, O. & Helander, B. 2001. An estimate of the size of the Baltic grey seal population based on Photo-ID data. Rapport till Projekt Sälar och Fiske, Länsstyrelsen i Västernorrlands län och Naturvårdsverket. 2001-11-29.
- Hårding, K. and Härkönen, K. 1999. Development in the Baltic Grey Seal (*Halichoerus grypus*) and Ringed Seal (*Phoca hispida*) Populations during the 20th Century. *Ambio* 28: 619-627.
- Helander, B. och Karlsson, O. 2002. Gråsäl. Bottniska viken 2001. Årsrapport från den marina miljöövervakningen. Umeå Marina Forskningscentrum. Pp. 24-26.
- Helander, B. och Karlsson, O. 2002. Inventering av gråsäl vid svenska Östersjöskusten 2001. Sälinformation, Naturhistoriska riksmuseet, 2002:1.
- Karlsson, O. 2001. Rapport från projektet Flyginventering av gråsälkutrar i Östersjön mars 2001. Rapport till Projekt Sälar och Fiske, Länsstyrelsen i Västernorrlands län och Naturvårdsverket, 2001-12-18.

Reeves, R. R., Stewart, B. S. and Letherwood, S. 1992. Seals and Sirenians. Sierra club books. San Francisco.
Renouf, D. (Ed)1991. Behaviour of Pinnipeds. Chapman and Hall. London
Söderberg, S. 1972. Sälens födoval och skadegörelse på laxfisket i Östersjön. Ostkustfiskarens centralförbund.
Stencil.

Förf. Olle Karlsson 2002. © ArtDatabanken, SLU 2011-12-21